

УДК: 364-78-055.2:305-048.58]:001.4-047.44(045)
DOI

ШКАЛА ГЕНДЕРНОЇ ОРІЄНТОВАНOSTI: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖІНКАМИ ПІД ЧАС І ПІСЛЯ ТРИВАЛОЇ КАР'ЄРНОЇ ПЕРЕРВИ

Ольга Попадинець, аспірантка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська Гуманітарно-педагогічна Академія».

ORCID: 0009-0005-8502-8911

E-mail: olha.popadynetz@gmail.com

Метою статті є здійснення термінологічного аналізу поняття «гендерна чутливість» у контексті соціальної роботи з жінками під час і після тривалої кар'єрної перерви. Використано методи термінологічного аналізу, порівняння та узагальнення міжнародних підходів до шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale). У результаті визначено, що шкала гендерної орієнтованості дозволяє розглядати впровадження гендерного підходу в соціальну роботу як континуум, а не як бінарну характеристику. Запропоновано адаптоване розуміння шкали для українського контексту, що може стати практичним інструментом підтримки жінок, які повертаються на ринок праці після перерви.

Ключові слова: гендерна орієнтованість, гендерна чутливість, соціальна робота, шкала гендерної орієнтованості, материнство, кар'єрна перерва, термінологічний аналіз, гендерний підхід, повернення на ринок праці.

GENDER RESPONSIVENESS SCALE: A TERMINOLOGICAL ANALYSIS IN THE CONTEXT OF SOCIAL WORK WITH WOMEN DURING AND AFTER A PROLONGED CAREER BREAK

Olha Popadynets, PhD Student, Department of Social Work, Municipal Institution, «Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy».

ORCID: 0009-0005-8502-8911

E-mail: olha.popadynetz@gmail.com

This study examines the intersection of gender responsiveness, gender sensitivity, and social work practice, with a particular focus on the experiences of women returning to the labour market after a career break. Using a gender approach, the research explores how motherhood and career interruptions influence professional reintegration and the effectiveness of social work interventions. The methodological framework includes terminological analysis and the application of the gender responsiveness scale to assess the degree to which social policies and organisational practices acknowledge and address gender-specific needs. The findings indicate that while social work frameworks increasingly incorporate gender sensitivity, significant gaps remain in translating gender-responsive policies into practical support for women who have taken career breaks, especially in contexts where motherhood is still associated with reduced professional visibility. The study highlights the importance of adopting comprehensive gender-responsive strategies that consider both structural barriers and individual circumstances. Results demonstrate that targeted interventions, informed by terminological clarity and sensitivity to gendered experiences, can enhance the effectiveness of social work support for women seeking to re-enter the workforce. By integrating theoretical insights with practical assessment tools such as the gender responsiveness scale, this research provides actionable recommendations for policymakers, social work

practitioners, and organisations aiming to promote equitable labour market opportunities. The study contributes to ongoing discussions about the role of gender sensitivity in social work and emphasises the necessity of systematic approaches to support women in navigating career interruptions.

Key words: gender responsiveness, gender sensitivity, social work, gender responsiveness scale, motherhood, career break, terminological analysis, gender approach, return to the labour market.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасних наукових і практичних дискурсах термін «гендерна чутливість» дедалі частіше використовується як принцип або критерій оцінки ефективності соціальних інтервенцій. Він активно застосовується в таких сферах, як освіта, охорона здоров'я, політика зайнятості, соціальна робота, тощо. У державній і недержавній практиці соціальної роботи в Україні також часто звучать заклики до впровадження «гендерно чутливого підходу» як елементу професійних стандартів та надання якісних послуг.

Водночас, попри поширеність терміна, його зміст залишається дещо розмитим і часто сприймається як самозрозумілий, без глибшої рефлексії щодо рівнів, на яких може проявлятися або обмежуватись гендерна чутливість. Цей термін часто використовують як універсальний унітарний термін, опозицію до гендерної нечутливості.

В ключових міжнародних документах, таких як наприклад глосарії структур ООН, Ради Європи чи ВООЗ, гендерна чутливість є одним з рівнів шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale), яка розрізняє п'ять рівнів або типів гендерного підходу:

gender-negative (гендерно негативний), gender-blind (гендерно сліпий), gender-sensitive (гендерно чутливий), gender-specific (гендерно специфічний), gender-transformative (гендерно трансформативний).

Ця типологія дає змогу не лише точніше описувати підходи в соціальній роботі, а й аналітично порівнювати їхню глибину, ефективність і вплив у довгостроковій перспективі.

Вживання терміна «гендерна чутливість» як у контексті рівневого розподілу гендерної орієнтованості, так і у сенсі протилежному гендерної нечутливості є методологічно виправданим і продуктивним. З одного боку, його застосування як опозиції до гендерної нечутливості виконує важливу номінативну функцію – дозволяє фіксувати наявність або відсутність уваги до гендерних аспектів у політиках, практиках, проектах чи дослідженнях. З іншого боку, цілком можливим є і використання цього ж терміна як одного з рівнів у ширшій аналітичній шкалі гендерної орієнтованості, яка дозволяє тонше розрізняти ступінь інтеграції гендерного підходу – від повного його ігнорування до трансформації.

Обидва підходи мають свою логіку й доцільність, але орієнтовані на різні цілі: перший – на базову діагностику, другий – на глибший аналітичний інструментарій.

Використання терміну «гендерна чутливість» як частини шкали гендерної орієнтованості є особливо актуальним у роботі з жінками, які мають тривалу кар'єрну перерву через материнство, адже такі ситуації часто стають критичними точками посилення соціальної вразливості, професійного відчуження, фінансової залежності та емоційного вигорання. Саме тут може бути доцільним використовувати термінологічну шкалу гендерної орієнтованості, для того щоб не лише декларувати «чутливість», а й чітко розуміти, на якому рівні ця чутливість реалізується – чи йдеться лише про адаптацію до потреб клієнтки, чи про глибшу трансформацію норм і практик, що породжують нерівність.

Відповідно, актуальність цієї статті полягає в необхідності термінологічного осмислення шкали гендерної орієнтованості як аналітичного інструменту в соціальній роботі, а також у спробі показати її прикладне застосування – на прикладі підтримки жінок після материнської перерви в кар'єрі.

У практичному вимірі поняття гендерної орієнтованості, гендерної чутливості та гендерної трансформативності активно використовуються в діяльності громадських організацій, освітніх закладів та державних установ в Україні. Особливо актуальними є ці поняття зараз, під час повномасштабного вторгнення. Як підкреслює Т. Семигіна, «Складні воєнні реалії актуалізують вимоги до компетентностей фахівців, які повинні працювати в умовах багатовимірних криз. Ці реалії вимагають не лише перегляду традиційних підходів, а й глибшого усвідомлення значення гендерних аспектів соціальної роботи. Важливим завданням є критичне переосмислення того, як саме та якими методами майбутніх фахівців навчати розпізнавати й долати гендерні бар'єри» [10].

Часто це пов'язано з вимогами міжнародних донорських структур, які надають фінансову підтримку проектам у сфері соціальних послуг, прав людини, освіти та розвитку. Зокрема, багато грантових програм включають критерії гендерної орієнтованості як умову для фінансування, що стимулює ширше впровадження терміна у практичну площину.

У той же час, на рівні наукового дискурсу в Україні спостерігається **дефіцит ґрунтового аналізу** поняття гендерної чутливості саме як одного з рівнів шкали або градації рівнів гендерної орієнтованості, а не як бінарної характеристики. Попри те, що **шкала гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale)** вже давно розроблена та активно використовується в програмних документах міжнародних організацій (ВООЗ, UNFPA, UN Women, Рада Європи та ін.), її аналітичний потенціал залишається недостатньо розкритим в українській науковій літературі.

Згідно з термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), а також ключовими документами ООН і Ради Європи, гендерна чутливість є одним з рівнів шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale), яка розрізняє п'ять рівнів або типів гендерного підходу:

- gender-negative (гендерно негативний) – той, що ігнорує або навіть підкріплює гендерну нерівність;
- gender-blind (гендерно сліпий) – формально нейтральний і гендерно «рівний», але на практиці не враховує дискриміноване становище жіноцтва;
- gender-sensitive (гендерно чутливий) – визнає існування гендерної дискримінації;
- gender-specific (гендерно специфічний) – реагує на специфічні потреби дискримінованої групи;
- gender-transformative (гендерно трансформативний) – спрямований на подолання структурної гендерної нерівності [6].

У науково-теоретичному вимірі важливо перейти від сприйняття гендерної чутливості як полярної опозиції (гендерно чутливо vs. гендерно нечутливо) до розуміння її як частини **неперервної шкали з різними рівнями**: від гендерно негативних до трансформативних. Такий підхід дозволяє здійснювати глибший аналіз практик і підходів – як у соціальній роботі, так і в освіті, публічному управлінні, політиці охорони здоров'я тощо. Розширення термінологічного і концептуального поля в цьому напрямі є актуальним завданням як для досліджень, так і для практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гендерної чутливості і гендерної орієнтованості в соціальній роботі, освітній сфері та політичному управлінні

широко розробляється у низці міжнародних документів та досліджень [2]. Зокрема, концепція шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale) широко застосовується в оцінюванні програм у сфері охорони здоров'я, гуманітарної допомоги та освіти. Ці підходи використовуються як основа для розробки політик, навчальних програм, проєктної експертизи.

В українському контексті поняття «гендерна чутливість» активно впроваджується в практику через діяльність громадських організацій, реалізацію грантових ініціатив та проєктів з підтримки вразливих груп.

Помітний внесок зроблено у вивченні гендерних аспектів в освіті і соціальній роботі, наприклад, у працях А. Ярошенко, Т. Семігіної, О. Расказової, О. Марущенко, Г. Єфімцевої, В. Какадій, та ін., однак системного аналізу шкали гендерної орієнтованості як аналітичного інструменту в академічному полі наразі бракує.

У сучасному українському науковому дискурсі термін «гендерна чутливість», як уже зазначалося вище, здебільшого вживається як антонім до гендерно нечутливих підходів у сфері соціальної роботи, політики, громадської діяльності тощо. Під поняттям гендерної чутливості, як правило, мають на увазі здатність враховувати гендерні аспекти в аналізі, плануванні та реалізації різних практик.

Питаннями **гендерної чутливості** у своїх дослідженнях займалися, зокрема, Ю. Савельєва [9], Т. Семігіна [10], О. Сербова, С. Саєнко, О. Руденко [11], Т. Хлівнюк, К. Кулава, Н. Горпиненко [14], А. Ярошенко [15], О. Марущенко та О. Андрусик [5], О. Стрельник [12] тощо.

Паралельно в академічному й прикладному середовищі трапляються згадки про **гендерно орієнтовані** підходи та методики, наприклад цей аспект досліджували Л. Кусяк [7], В. Булавинець [4] тощо.

Однак у більшості випадків, як вже було зазначено вище, це словосполучення використовується як синонім до гендерної чутливості, а не як поняття, що позначає шкалу градацій – від гендерно нечутливого до гендерно трансформативного. Таке ототожнення має право на існування і є термінологічно обґрунтованим, водночас поняття гендерної орієнтованості як шкали могло б суттєво розширити аналітичний потенціал досліджень, дозволяючи точніше фіксувати ступінь інтеграції гендерного підходу.

Окремо в деяких наукових публікаціях ідеться про **гендерно трансформаційні** (чи гендерно трансформативні) підходи – як найвищий рівень у цій шкалі, що передбачає не лише врахування гендерних питань, а й активне переосмислення, трансформацію нерівних структур. Приклади такого підходу можна знайти в роботах Т. Семігіної та А. Ярошенко [16], С. Ушакова [13].

Нерозв'язані аспекти.

Таким чином, в сучасній українській науці залишаються відкритими питання:

- яким чином структурувати рівні гендерної орієнтованості для цілей аналізу практик соціальної роботи;
- як використати шкалу Gender Responsiveness Scale у локальному (українському) контексті, зокрема щодо підтримки жінок, які пережили тривалу кар'єрну перерву;
- як уніфікувати термінологію і створити понятійний апарат, який дозволить ефективно працювати з різними рівнями гендерної орієнтованості на практиці – у державному, громадському, освітньому і дослідницькому вимірах.

Саме ці завдання і лежать в основі запропонованої статті.

Метою статті є здійснення термінологічного аналізу шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale) з позиції її застосування в соціальній роботі, зокрема у контексті підтримки жінок під час і після тривалої кар'єрної перерви, пов'язаної з материнством.

Завдання дослідження:

1. Окреслити науковий і практичний контекст використання термінів *гендерна чутливість* та *гендерна орієнтованість* у соціальній роботі.
2. Проаналізувати термінологічну структуру шкали гендерної орієнтованості (Gender Responsiveness Scale) відповідно до міжнародних підходів (ООН, ВООЗ, Рада Європи та ін.).
3. Зіставити рівні шкали з прикладами практик соціальної роботи з жінками, які мають тривалу кар'єрну перерву через материнство.
4. Підкреслити аналітичну та практичну цінність шкали для оцінювання гендерної орієнтованості підходів у соціальній сфері.

Отже, як вже зазначалося вище, термін «гендерна орієнтованість» згідно з класифікацією ВООЗ не є унітарним, і включає в себе 5 рівнів:

Gender-negative / Гендерно негативний рівень. Це підходи в суспільстві, соціальній роботі, освіті, які ігнорують, заперечують або прямо підсилюють гендерну нерівність. Вони можуть ґрунтуватися на стереотипах або створювати бар'єри для участі жінок і дівчат у всіх процесах суспільного життя.

Як приклад можна навести роздільне навчання для хлопчиків та дівчат в школах, з акцентами на тому що їх в подальшому очікує різний життєвий шлях саме через їхню стать (так званий «статеворольовий підхід»). Як зазначає О. Стрельник, «Якщо військова підготовка охоплювала і хлопців, і дівчат (хоча й з різними акцентами навчання), то уроки праці з 5-го по 8 клас були роздільними: дівчата шили, в'язали, куховарили, а хлопці майстрували на станках. Обов'язковий курс домоводства для дівчат у радянських школах запровадили 1960 року, доти це був факультативний курс для старших школярів» [12].

Gender-blind / Гендерно сліпий рівень, чи гендерно сліпі підходи і практики. Підходи, які формально однакові і «рівні» для всіх, але не враховують різниць у потребах, ролях чи можливостях жінок і чоловіків. Вони можуть виглядати «нейтрально», але на практиці відтворюють нерівність. Наприклад гендерно сліпим кроком була б гіпотетична загальна мобілізація жінок до лав ЗСУ, без врахування того факту, що станом на зараз саме на жінках лежить абсолютна більшість неоплачуваної доглядової праці – догляд за дітьми, літніми та маломобільними родичами й родичками. Тобто навіть при формальній рівності перед законом і прагненні створити гендерно інклюзивну армію – саме жінки несуть на собі додатковий тягар суспільних обов'язків, який унеможливорює для багатьох з них службу в ЗСУ.

Gender-sensitive / Гендерно чутливий рівень. Підходи, які визнають існування гендерної нерівності і намагаються її враховувати, але не змінюють системних чинників. Це важливий крок уперед, але все ще дещо обмежений. Прикладом гендерно чутливого підходу можуть бути різноманітні тренінги з гендерної рівності, які хоча й не змінюють становище жінок в суспільстві тут і зараз, але підвищують обізнаність суспільства стосовно прав жінок, і таким чином опосередковано покращують ситуацію і можуть ініціювати певні зміни. Як пишуть в своїй статті А. Ярошенко і Т. Семигіна, «Вивчення теоретичних основ гендерно чутливої та феміністичної соціальної роботи, набуття практичних навичок і застосування отриманих знань у професійній діяльності ми вважаємо складником формування гендерної компетентності фахівців. За умов належної підготовки, надавані ними соціальні послуги стають своєрідними «гендерними відповідями», які здатні посилити або оскаржити гендерні стереотипи, і зрештою призвести до соціальних змін» [15].

Gender-specific / Гендерно специфічний рівень. Ці підходи спеціально спрямовані на поточні потреби жінок, і створюють адаптовані механізми підтримки. Наприклад створення коворкінгу для працюючих матерів, де можна в одному просторі

організувати догляд за дитиною і певний час попрацювати за комп'ютером. Як пише в своїй статті О. Попадинець, такий формат має популярність серед матерів: «Одна з учасниць дослідження, Катерина, поділилася: «В якийсь момент я знайшла коворкінг працюючих мам. Була така штука в Києві, куди ти приходиш, дітки повзають, є там а-ля бейбі-сітери навколо, а ти можеш попрацювати або піти в окрему кімнату, там зателефонувати, чи зум провести, чи ще якісь такі речі» [8]. Цей приклад ілюструє, що створення коворкінгів для працюючих матерів хоча і не вирішує питання системної нерівності між жінками і чоловіками, але суттєво покращує кар'єрні можливості матерів тут і зараз, дозволяючи їм займатися професійними активностями паралельно з виконаннями материнської праці.

Gender-transformative / Гендерно трансформативний рівень. Ці підходи не просто враховують гендерну нерівність або реагують на неї – вони переосмислюють гендерні ролі, борються з дискримінацією, створюють проактивні системні зміни. Наприклад впровадження на державному рівні обов'язкової довготривалої декретної відпустки для татів могло б бути прикладом гендерно трансформативного підходу.

Шкала гендерної орієнтованості є надзвичайно важливою для сучасної української науки, оскільки українські наукові та практичні підходи часто оперують поняттям «гендерна чутливість» без уточнення рівня. Це ускладнює аналіз, бо різні програми чи інтервенції, що позиціонуються як чутливі, можуть мати різну глибину впливу.

Наприклад, гендерно чутливий підхід може просто допомогти жінці краще пройти співбесіду, але не змінить норм, які унеможливають її повноцінне просування кар'єрними сходами. Натомість трансформативний підхід запитує: «Чому ця система так працює? Як її змінити, щоб вона була рівною для всіх з самого початку?»

Використання цієї шкали дозволяє:

- точніше аналізувати практики соціальної роботи,
- планувати програми з урахуванням глибини втручання,
- моніторити гендерну орієнтованість проєктів,
- і, зрештою, просувати трансформаційні зміни в суспільстві.

Важливо підкреслити, що гендерно трансформативні методи не можуть існувати у відриві від попередніх рівнів шкали. Вони базуються на основі, закладеній гендерно чутливими та гендерно специфічними підходами. Більше того, в контекстах глибокої структурної нерівності навіть гендерно сліпі підходи можуть розглядатися як крок уперед у порівнянні з гендерно негативними, адже вони вже передбачають принаймні формальну відмову від дискримінаційних стереотипів.

Таким чином, чотири рівні шкали гендерної орієнтованості – окрім гендерно негативного – можна розглядати як етапи руху до гендерної рівності, які часто існують паралельно і в комбінації, а не лінійно. Роль кожного рівня є унікальною, і кожен із них виконує свою функцію на шляху до трансформації.

Гендерно чутливий підхід існує в цій парадигмі як точка запуску усвідомлення. Адже для того щоб у суспільства з'явився понятійний апарат, здатний «витримати» ідею гендерної трансформації, необхідним є хоча б базовий рівень – гендерно чутливий підхід. Саме гендерно чутливий підхід закладає понятійний апарат для подальших змін і формує той мінімальний когнітивний простір, у якому гендерна нерівність визнається, описується, стає видимою. Він дозволяє суспільству визнавати наявність нерівності, дисбалансу та дискримінації, хоч і не пропонує ще рішень. Однак навіть просте номінування проблеми активує процеси усвідомлення, формує нові когнітивні «кластери», які поступово створюють у свідомості простір для розуміння гендерної несправедливості як структурної проблеми.

Так, у школах можуть почати відмовлятися від «традиційних» гендерних ролей у виховній роботі, в державних документах починають з'являтися гендерно чутливі мовні формулювання, фемінітиви, тощо. Саме цей рівень – гендерно чутливий – дозволяє суспільству «помітити» те, що раніше вважалося нормою.

Гендерно специфічні дії, як відповідь на негайні потреби дискримінованої групи, мають критичне значення, оскільки адресуються до негайних потреб жінок. Вони створюють умови для полегшення становища «тут і зараз», наприклад, через створення гнучких умов працевлаштування чи програм психологічної підтримки. Це вивільняє внутрішній ресурс жінок, що дозволяє їм більш активно залучатися до громадського та професійного життя, включаючи участь у розробці політик і зміні суспільних структур, які зрештою покращують становище жіноцтва в довготерміновій перспективі. Їх ключова ознака – фокус на потребах певної групи, зокрема жінок, у конкретній сьогоднішній ситуації. Це можуть бути заходи, які не змінюють систему, але дозволяють жінкам отримати підтримку тут і зараз. Наприклад, створення центрів денного догляду за дітьми, де жінка може залишити дитину на кілька годин, щоб пройти навчання, пройти співбесіду чи навіть просто перепочити. Такі дії не є трансформативними самі по собі – вони не руйнують причини нерівності, не знімають з жінок тягар неоплачуваної доглядової праці і не розподіляють його більш рівномірно між жінками і чоловіками, але ці дії важливі як простір для накопичення ресурсу.

Коли жінка, яка багато років перебувала поза ринком праці через доглядову працю, раптом опиняється у відносно безпечному середовищі з хоча б мінімальним рівнем підтримки, вона отримує можливість знову «увійти в систему» – взяти участь у формальних структурах, мати вплив, діяти. У цьому сенсі гендерно специфічні підходи є ключовими – вони буквально вивільняють потенціал жіноцтва для подальшої участі в трансформаційних процесах.

Рух від базових рівнів до трансформативного можна умовно представити як послідовність:

Визнання рівності прав жінок і чоловіків.

Усвідомлення нерівності становищ, зумовленої історичною дискримінацією.

Вживання заходів, спрямованих на підтримку жінок у їхніх поточних життєвих обставинах (без обов'язкової зміни структур).

Побудова структурних змін – імплементація трансформативних практик, які з самого початку ґрунтуються на принципах гендерної рівності і виправляють вже існуючу нерівність.

Таким чином, гендерно трансформативні методи не можуть існувати без попередніх рівнів, не можуть бути впроваджені без підготовленого середовища, без певного мінімального рівня рефлексії та базового усвідомлення гендерної проблематики.

Також, у реальному житті ми часто маємо справу з комбінаціями підходів. Соціальні проєкти або програми можуть містити в собі окремі компоненти різних рівнів шкали. Наприклад, у рамках однієї ініціативи можуть співіснувати як гендерно чутливі інформаційні кампанії, так і гендерно специфічні послуги на зразок безоплатної перекваліфікації для жінок після декретної відпустки.

У цьому контексті важливо розуміти, що жоден підхід – окрім гендерно негативного – не є зайвим або «недостатнім». Вони всі є частинами одного процесу. І ефективна соціальна робота, особливо з жінками, які повертаються до професійної активності після паузи материнства, має враховувати весь спектр. Для такої роботи потрібен водночас і мовний інструментарій для опису нерівності, і практичні механізми допомоги, і стратегічне бачення змін. Гендерна трансформація починається з визнання – з того, що дискримінація існує, що вона має конкретні форми, що її можна назвати.

Застосування шкали гендерної чутливості в практиках соціальної роботи з жінками після кар'єрної перерви.

Розглянемо, як різні рівні шкали гендерної чутливості виявляються у підходах до соціальної роботи з жінками, що повертаються на ринок праці після тривалої перерви, пов'язаної з материнством. Ця група – показова, оскільки одночасно вразлива й системно маргіналізована: жінки часто опиняються в ситуації подвійного навантаження, низької економічної мобільності, професійної дезорієнтації та соціального тиску, який нормалізує їхнє «випадання» з професійної сфери.

Гендерно негативні підходи в суспільстві передбачають активне заперечення потреб жінок або відтворення шкідливих стереотипів. Наприклад, програми перекваліфікації, які прямо чи опосередковано закликають «повернутися до традиційних жіночих ролей», або ініціативи, де материнство розглядається як безумовна «перешкода для професійного розвитку» без спроб системної підтримки. У деяких випадках це може проявлятися в публічному дискурсі, де відповідальність за «розрив кар'єри» повністю покладається на жінку – мовляв, вона «сама обрала» материнство, тому має нести відповідальність за наслідки для кар'єри.

Відповідно до **гендерно сліпих** підходів, жінки після перерви розглядаються як «звичайні безробітні», без урахування їхніх особливих обставин. Наприклад, тренінги з працевлаштування не враховують наявності маленьких дітей, гнучкий графік чи потребу у психологічній підтримці після тривалого виключення з професійного життя. Зовні – це «рівні умови», але фактично – глибока нерівність, адже система ігнорує структурні бар'єри і той факт, що жінки стартують з набагато нижчих позицій, ніж чоловіки.

На рівні **гендерно чутливих** підходів фіксується факт існування гендерної нерівності та визнається дискриміноване становище жінок. Наприклад, програми, що прямо називають проблему дискримінації жінок на ринку праці, вказують на розриви в зарплаті, брак підтримки матерів, сексуалізовану економіку праці. Проте тут поки що немає конкретного втручання чи зміни системи – лише артикуляція проблеми. До цього рівня можна віднести різноманітні тренінги з гендерної рівності та гендерної чутливості для жінок, для робочих колективів та освітніх закладів.

Рівень **гендерно специфічних** підходів передбачає адаптацію практик до конкретних потреб жінок. Це можуть бути, наприклад, курси з професійної переорієнтації, розраховані на жінок із дітьми; створення умов для поєднання навчання і догляду; надання менторської підтримки тощо. Такі підходи не змінюють саму систему, але полегшують участь жінок у ній, надаючи ресурс. Вони також часто використовуються громадськими організаціями, особливо за підтримки міжнародних донорів, де є вимога враховувати потреби конкретних цільових груп. Це проміжна, але дуже важлива сходинка – вона дає змогу жінкам відновити професійну суб'єктність, що критично необхідно для наступного етапу.

І нарешті **гендерно трансформативні** підходи виходять за межі підтримки окремих жінок і спрямовані на зміну структур самої системи. Наприклад, адвокація політик, які визнають неоплачувану працю жінок як економічно значущу; розробка інструментів соціального захисту, що враховують материнську паузу як частину професійної біографії; вимоги до державних програм професійного розвитку забезпечувати інституційну підтримку матерям, різноманітні програми по просуванню включеного татівства, впровадження відпустки по догляду за дитиною для татів. Тут важлива не лише адаптація системи до жінки, а й зміна самої логіки побудови соціальних політик. Саме на цьому рівні закладається фундамент для справжньої рівності.

Ключове розуміння полягає в тому, що шкала гендерної орієнтованості не є моральним поділом на «хороше і погане», а радше аналітичним інструментом, який

дозволяє точніше оцінювати ситуацію, розуміти ступінь впливу практик на реальне становище жінок, прогнозувати наслідки втручань.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. У ході дослідження було здійснено термінологічний аналіз шкали гендерної орієнтованості як багаторівневого аналітичного інструменту, що дозволяє диференційовано підходити до оцінки практик соціальної роботи. Використання п'ятирівневої шкали (від гендерно негативних до гендерно трансформативних підходів) у контексті соціальної роботи з жінками, які мають кар'єрну перерву через материнство, виявилось продуктивним не лише як описова модель, а як інтерпретаційна рамка, що дозволяє глибше аналізувати соціальні інтервенції.

Наукова новизна результатів полягає, по-перше, в адаптації шкали Gender Responsiveness Scale до українського контексту – зокрема до практик соціальної роботи з фокусом на материнство і кар'єрні розриви, що є малодослідженим аспектом у вітчизняному науковому дискурсі. По-друге, запропонована інтерпретація шкали не обмежується її статичним описом, а розкриває динамічну логіку переходів між рівнями, показуючи, як кожен з них взаємопов'язаний з попередніми і чому важливо не редукувати гендерну чутливість до її декларативного мінімуму.

Крім того, результати статті дають підстави стверджувати, що в практиці соціальної роботи (особливо на місцевому рівні) часто відсутній чіткий понятійний апарат, який дозволяв би відрізнити, наприклад, гендерно чутливі чи гендерно специфічні втручання від трансформативних. У цьому сенсі стаття виконує ще й функцію просвітницьку – розводячи рівні, вона одночасно створює аналітичну рамку, якої бракує як у науковому середовищі, так і в практичному вимірі.

Ключовий результат – пропозиція сприймати гендерну чутливість не тільки як бінарну якість (є / немає), а як частину градації, що передбачає поступовий рух від визнання нерівності – до структурного її подолання. Такий підхід дозволяє не лише точніше описувати поточний стан справ, а й визначати зони росту для соціальної політики, освітніх програм, місцевих ініціатив, зокрема в умовах відновлення України у післявоєнний період, де питання рівності та справедливості потребують нових концептуальних підходів.

Запропоноване термінологічне осмислення шкали гендерної орієнтованості має безпосередню прикладну цінність в соціальній роботі, освіті, менеджменті проєктів, а також в місцевому самоврядуванні та громадському секторі. Насамперед – як інструмент більш точного аналізу й планування програм, ініціатив і послуг, що декларують свою гендерну чутливість.

У практичній площині шкала дозволяє:

- чіткіше відрізнити між собою типи втручань (наприклад, підтримка жінок після декрету через стандартні тренінги проти впровадження програм, що одночасно змінюють гендерні норми у громаді);
- оцінювати програми і політики не лише за формальною наявністю «гендерного компонента», а й за рівнем глибини і структурної впливовості цих компонентів;
- посилювати якість проєктних заявок, які розробляють організації, що працюють з вразливими групами, зокрема жінками, які повертаються до професійної діяльності після тривалих перерв.

У довгостроковій перспективі, використання цієї шкали як частини методичного інструментарію може сприяти послідовнішому впровадженню гендерно трансформативних підходів у практику соціальної роботи. Це, у свою чергу, створює передумови для сталого просування до гендерної рівності на рівні не лише окремих проєктів, а й місцевих і державних політик.

Особливої ваги це набуває в умовах поствоєнної реконструкції, коли суспільство одночасно переживає трансформації на рівні інституцій, економіки та соціальних ролей. Саме в цей період важливо мати чіткий інструмент для того, щоб не лише врахувати гендерну складову, а й впроваджувати її послідовно, свідомо, системно, і з довготривалим ефектом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Gender mainstreaming for health managers: A practical approach : Facilitators' guide / World Health Organization. Geneva: World Health Organization, 2011. 146 p. (дата звернення: 15.09.2025)
2. Gender, human rights and equity related terminology in the preparation of WHO Governing Bodies documents: A resource brief for WHO staff / World Health Organization. Geneva: World Health Organization, 2023. (дата звернення: 15.09.2025)
3. Glossary: Understanding concepts around gender equality and inclusion in education. UNESCO: website. 2022. (дата звернення: 15.09.2025)
4. Булавинець В. М. Гендерно орієнтоване бюджетування як дієвий інструмент гендерно-чутливої політики. Восьмі Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: зб. наук. праць. Тернопіль, 2022. С. 20–23. (дата звернення: 15.09.2025)
5. Гендерні будні дошкілля : метод. посібник / за заг. ред. О. Андрусик, О. Марущенко. Харків: Планета-Принт, 2020. 174 с. (дата звернення: 13.09.2025)
6. Двомовний словник термінів з гендерної рівності, прав людини та справедливості у сфері здоров'я (з практичними прикладами їх використання) / Міністерство охорони здоров'я України. Київ : ВООЗ в Україні, 2025. 322 с. (дата звернення: 16.09.2025)
7. Кусяк Л. Аналіз світових практик реалізації гендерно орієнтованого підходу у професійній підготовці персоналу правоохоронних органів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Педагогічні науки. 2024. № 37(2). С. 84–105. (дата звернення: 15.09.2025)
8. Попадинець О. Роль громади і підтримуючого середовища в соціалізації матерів: на матеріалі 10 глибинних інтерв'ю з українськими жінками. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2025. № 1. (дата звернення: 15.09.2025)
9. Савельєва Ю. М. Основи гендерного аналізу : конспект лекцій для студ. спец. 231 «Соціальна робота» всіх форм навчання. Суми: Сумський держ. ун-т, 2023. 37 с. (дата звернення: 15.09.2025)
10. Семигіна Т. В. Гендерний аспект підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти: виклики воєнного часу. Вища освіта у період воєнного стану: сучасні виклики та проблемні питання : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Львів ; Торунь : Liha-Pres. 2025. С. 203–206. (дата звернення: 15.09.2025)
11. Сербова О. В., Саєнко С. В., Руденко О. В. Модель формування гендерної чутливості в профорієнтаційній роботі. Психологія та соціальна робота. 2021. Вип. 2(54). С. 215–225. (дата звернення: 17.09.2025)
12. Стрельник О. Освіта як фабрика смислів: від статево-рольового підходу до гендерно-чутливих змін. Гендер в деталях : веб-сайт. 2019. URL : <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/osvita-yak-fabrika-smisliv-vid-statevo-rolovogo-pidhodu-do-genderno-chutlivih-zmin-1341286.html?fbclid=IwAR3wJE09p2LwRTJgZSp39R9ZqLrb7cWi3-l7GBaihK5Xqr4jv2Jh200Kd2g> (дата звернення : 15.09.2025).
13. Ушаков С. Механізми забезпечення гендерної рівності: Глобальний та національний виміри. Науково-теоретичний альманах Грані. 2025. Т. 28. № 1. С. 127–134. (дата звернення: 15.09.2025)
14. Хлівнюк Т., Кулава К., Горпиненко Н. Впровадження гендерно-чутливого та конфліктологічного підходів у соціальній роботі з різними клієнтами на рівні територіальних громад. Педагогічні науки: Теорія, історія, інноваційні технології. 2023. № 1(125). С. 26–33. (дата звернення: 15.09.2025)
15. Ярошенко А., Семигіна Т. Від рефлексії до соціальних змін: тренінг розвитку гендерної компетентності соціальних працівників. Social work and education. 2024. № 11(2). Р. 187–202.

16. Ярошенко А., Семигіна Т. Гендерна компетентність у соціальній роботі: як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику : scientific monographs. Primedia eLaunch LLC : веб-сайт. 2022. 215 с. (дата звернення: 16.09.2025)

REFERENCES

1. Bulavynets, V. M. (2022). Henderno oriientovane biudzhetuvannia yak diievyi instrument henderno-chutlyvoi polityky. Vosmi Vseukraïnski naukovi chytannia pam'iaty S. I. Yuriiia – Eighth All-Ukrainian Scientific Readings in Memory of S. I. Yuri: Collection of Scientific Works. Ternopil, 20–23 [in Ukrainian].
2. Dvornyni slovnyk terminiv z hendernoi rovnosti, prav liudyny ta spravedlyvosti u sferi zdorovia (z praktychnymy prykladamy yikh vykorystannia) (2025). Kyiv : VOOZ v Ukraini [in Ukrainian].
3. Gender mainstreaming for health managers: A practical approach (2011) : Facilitators' guide. Geneva: World Health Organization.
4. Gender, human rights and equity related terminology in the preparation of WHO Governing Bodies documents: A resource brief for WHO staff (2023). Geneva: World Health Organization.
5. Glossary: Understanding concepts around gender equality and inclusion in education (2022). UNESCO.
6. Henderni budni doskillia (2010) / Ed. O. Andrusyk, O. Marushchenka. Kharkiv: Planeta-Prynt [in Ukrainian].
7. Khlivniuk, T., Kulava, K., Horpynenko, N. (2023). Vprovadzhennia henderno-chutlyvoho ta konfliktolohichnoho pidkhodu u sotsialni roboti z riznymi kliientamy na rivni terytorialnykh hromad. Pedagogichni nauky: Teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohi – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies, 1(125), 26–33. [in Ukrainian].
8. Kusiak, L. (2024). Analiz svitovykh praktyk realizatsii henderno oriientovanoho pidkhodu u profesiinii pidhotovtsi personalu pravookhoronnykh orhaniv. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Pedagogichni nauky – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences, 37(2), 84–105. [in Ukrainian].
9. Saveliieva, Yu. M. (2023). Osnovy hendernoho analizu. Sumy: Sumskyi derzh. un-t. [in Ukrainian].
10. Semyhina, T. V. (2025). Hendernyi aspekt pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv u zakladakh vyshchoi osvity: vyklyky voiennoho chasu. Vyshcha osvita u period voiennoho stanu: suchasni vyklyky ta problemni pytannia – Higher education during martial law: modern challenges and problematic issues: materials of the International Scientific and Practical Conference. Lviv ; Torun : Liha-Pres, 203–206. [in Ukrainian].
11. Serbova, O. V., Saienko, S. V., Rudenko, O. V. (2021). Model formuvannia hendernoi chutlyvosti v proforiiientatsiini roboti. Psykholohiia ta sotsialna robota – Psychology and social work, 2(54), 215–225. [in Ukrainian].
12. Strelnyk, O. (2019). Osvita yak fabryka smysliv: vid statevo-rolovoho pidkhodu do henderno-chutlyvykh zmin. Hender v detaliakh – Gender in detail. URL : <https://genderindetail.org.ua/season-topic/gender-after-euromaidan/osvita-yak-fabrika-smisliv-vid-statevo-rolovogo-pidkhodu-do-genderno-chutlivih-zmin-1341286.html?fbclid=IwAR3wjE09p2LwRTJgZSp39R9ZqLrb7cWi3-I7GBaihK5Xqp4jv2Jh200Kd2g>
13. Ushakov, S. (2025). Mekhanizmy zabezpechennia hendernoi rovnosti: Hlobalnyi ta natsionalnyi vymiry. Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani – Scientific and theoretical almanac Grani, 28(1), 127–134. [in Ukrainian].
14. Yaroshenko, A., Semyhina, T. (2022). Genderna kompetentnist u sotsialni roboti: yak investuvaty feministychni pohliady u genderno transformatsiinu praktyku. Primedia eLaunch LLC. [in Ukrainian].
15. Yaroshenko, A., Semyhina, T. (2024). Vid refleksii do sotsialnykh zmin: treninh rozvytku hendernoi kompetentnosti sotsialnykh pratsivnykiv. Social work and education, 11(2). 187–202. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
16. Popadynets, O. (2025). Rol hromady i pidtrymuiuchoho seredovyshcha v sotsializatsii materiv: na materialy 10 hlybynnnykh interv'iu z ukrainskymy zhinkamy. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social pedagogy: theory and practice*, 1 [in Ukrainian].